

С.С. УСМАНГАЛИЕВА, Д.У АСЫЛХАНОВ

ИКСОДИД КЕНЕЛЕРІНІҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОҢТҮСТІК АЙМАҚТАРЫНДА ТАРАЛУ ДИНАМИКАСЫ

(Қазақ ұлттық аграрлық университеті. Алматы қ.)

Қазақстанның оңтүстік өңірлерінде Ixodidae тұқымдасына жататын кенелердің түрлері анықталып, маусымдық таралу динамикасы көрсетілген.

Кіріспе Біздің елімізде иксодид кенелері кеңінен таралған. Олардың таралуы әсіресе Қазақстанның оңтүстік өңірлерінде жыл сайын ұлғаюда. Қалалар мен ауылдарда да көбейіп, адамдар мен жануарларға шабуылдан, жабысып, қан сорады. Соның арқасында олар эртүрлі инфекциялық және инвазиялық аурулар таратады. Инфекциялар мен инвазиялардың қоздырушылары өзінің тұрақты немесе белгілі бір даму кезеңінде кенелер организмінде сакталып, көбейіп адам мен жануарларға беріліп отырады. Кенелер ауруларды таратушылар ғана емес, сонымен қатар көптеген табиғи ошақты аурулардың резервуары мен амплификаторы қызметтерін атқарады [1]. Адам мен жануарлардың қанын соруының арқасында олар трансмиссивтік аурулар таратады [2]. Осы тоғышар мен иелері арасындағы экологиялық фактор негіз болады [3]. Олар ауру қоздырушыларын метаморфоздың барлық фазасында сақтайды және оларды трансовариалды жолмен үрпақтан үрпаққа беріп отырады [4]. Американ ғалымдары Black W.C және Moore C.G [5] табиғатта кенелер ауру қоздырушыларын әлеуетті және шынайы тарату қабілеттерін екі терминмен атайды – *vector competence* және *vector capacity*. Векторлы потенциал термині тасымалдаушылар белгілі бір түр ішінде микроорганизмдердің штамдарын таратады. Екінші терминде тасымалдаушылардың санына және көлеміне байланысты болады деп келтірген.

Материалдар мен әдістер

Жұмыс Жамбыл облысының шаруашылықтарында және Оңтүстік Қазақстан облысы, Сайрам ауданының шаруашылықтарында, Байзак, Отырар, Соғақ, Ордабасы, Төле би және Түркістан аудандарының 12 елді мекендерінде жүрді.

Кенелерді өз биотобынан жинау үшін “Сүйреткі” әдісін қолданық. Ол үшін жаңадан сойылған бұзау терісін кенелер бар жайылымға түк жағын төмен қаратып сүйретіп шықтық. Әр 100 м сайын теріге жабысқан кенелерді арналы журналға тіркең отырдық. Жиналған кенелерді санап, нәтижесін журналға тіркең, шыны түтікшеге салып отырдық. Сыртына жапсырма жапсырдық. Сосын сүйреткін жаңа жерге сүйретеміз.

Иксодид кенелерін “Отамалы” әдісі арқылы жинау. Ұсақ шөп пен бұтақ өскен аймақтардағы ағаш сапқа бекітілген дәкемен оралған 35X50 см фанера. «Отамалыны» шөптің бетінен өткізіп тұрамыз. Бірнеше уақыт өткен соң жабысқан кенелерді санап, журналға тіркейміз. Жиналған кенелерді шыны түтіккесе салып, сыртына жапсырма жапсырамыз.

Зерттелетін малдардан кенелердің санын есептеп, бір малға келетін кенелердің орташа санын анықтадық. Зертханалық жағдайда Померанцев әдісі арқылы кенелердің түрлерін анықтадық. Бұл әдісте кенелерді анатомиялық пинцетпен бүйірінен кесеміз де, іш құрылсының бөліп аламыз. Сосын микроскоп арқылы түр құрамын морфологиялық белгілері арқылы ажыратамыз.

Зерттеу нәтижесі

Барлығы 5020 жануарлар тексерілді, оның ішінде 3812 басы – ірі қара, 988 басы – ұсақ малдар, 220 басы – жылқылар. Жануарлар денесінен 32030 иксодид кенелері жиналды.

Қазақстанның оңтүстік бөліктерінен қан паразиттерінен сау емес аймақтардан Ixodidae тұқымдасына жататын 16 түр кенесі жануарлар денесінен жиналды.

Жануарлар денесінен жиналған иксодид кенелерінің сандық баламасы келесі түрде көрсетілген (пайызбен): *Hyalomma detritum* (43,3%), *Hyalomma marginatum* (52,4%), *Hyalomma anatomicum* (43,1%), *Hyalomma plumbeum* (5,8%), *Hyalomma asiaticum* (44,5%), *Hyalomma scupense* (68,6%), *Rhipicephalus bursa* (35,6), *Rhipicephalus turanicus* (9,1%), *Rhipicephalus pumilio* (12,4%), *Dermacentor*

niveus (45,3%), *Dermacentor marginatus* (15,5%), *Dermacentor pictus* (4,2%), *Boophilus calcaratus* (6,9%), *Haemaphisis sulcata* (0,5%) (1-сурет).

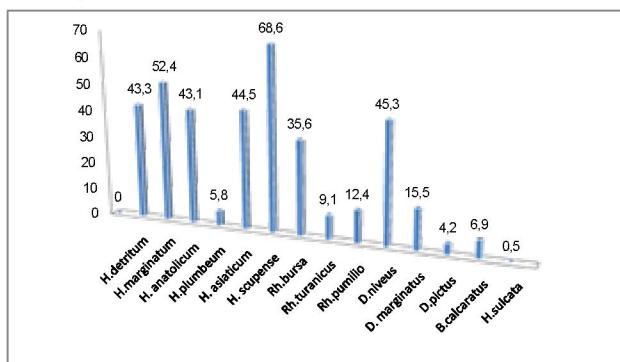
Қазақстанның оңтүстік аймақтарында *H. detritum*, *H. marginatum*, *H. anatolicum*, *H. plumbeum*, *H. scupense*, *D. niveus*, *D. marginatus*, *B. calcaratus* түр кенелері көп тараған.

H. detritum түр кенесі сәуір айынан бастап тамыз айының соңына дейін кездеседі. *H. anatolicum* түр кенесі наурыз айынан бастап шілденің соңына дейін кездеседі. Тамыз айында аз бөлігі кездеседі. Кене ірі қара малға жабысады. *H. plumbeum* түр кенесінің ірі қара малға, жылқыга, қойға, ешкіге және түйеге мамыр, қырқүйек-қазан, маусым-шілде айларында көп таралатынын анықтадық. Баландары мен нимфаларын ірі қарадан байқамадық. *H. scupense* түр кенесінің балаңы мен нимфасы казан-қараша айларында кездесетінін байқадық. *H.asiaticum* түр кенесінің имагосы наурыз айынан бастап малға жабысады.

D. niveus түр кенесі наурыз айынан бастап шығады. Жамбыл облысының Мойынқұм ауданында көп кездесетін анықталды. *D. pictus* түр кенесінің имагосы наурыз айынан бастап шығады. Оңтүстік өнірлерде шөлді жерлерде кездеседі. Баландары мен нимфалары жаз-күз айларында кездеседі.

Rh. bursa түр кенесінің ересегі наурыз айынан бастап қойға, ешкіге шабуылдайды. *Rh.pumilio* түр кенесі сәуір айынан бастап шығады. Кене маусым айында қалың болады. *Rh.turanicus* түр кенесінің имагосы наурыз айынан бастап малға жабысады. Мамыр айында кене көтеп кездесіп, мал қанын сорады.

H. sulcata түр кенесінің имагосы наурыз айынан бастап шығады. Сәуір айында көп бөлігі малға жабысады.

1-сурет. Иксодид кенелерінің оңтүстік аумақтарда таралу динамикасы

Талқылау

Кенелердің таралу деңгейін анықтаған кезде Қазақстанның оңтүстік өнірлерінде *H. detritum*, *H. marginatum*, *H. anatolicum*, *H. asiaticum*, *H. scupense*, *Rh. bursa* және *D. niveus* түрлері кенелері көп тараған. Табиғи ошақты инвазиялық және инфекциялық ауруларды адам мен жануарлар арасында таратуда манызды орын алады. Соңғы кезде *H. asiaticum* түр кенесінің таралуы жылдан жылға ұлғаюда. Жамбыл облысының, Жамбыл ауданында *Rh. bursa* түр кенесінің ересегі сәуір айында (16,8%) қойға, ешкіге көп шабуылдайтыны анықталды. *D. marginatus* түр кенесі сәуір айында қалың болып, қой мен ірі қара малға көп жабысып қан сорады.

ӘДЕБІЕТ

1. Балашов Ю. С. Иксодовые клещи-паразиты и переносчики инфекций // Санкт-Петербург: Наука, 1998. 287 с.
2. Балашов Ю. С. Коэволюция паразитических клещей с их хозяевами – наземными позвоночными// Энтомол. обзор. том 80. №4.-Санкт-Петербург, 2003.- С. 925-942.
3. Жаксылыкова Р.Д. Вредоносное значение клещей для человека ч. II// Astana medical Journal. Астана, №6, 2007.- С. 23-27.
4. Шевкопляс В.Н. Мониторинговое исследование иксодовых клещей в Краснодарском крае// Журн. Ветеринария, №1, М., 2008. С: 27-31.
5. Black W.C, Moore C.G. Population biology as a tool for studying vector-borne diseases// The biology of disease vectors/ Ed. Beaty B.J, Marquadt W.C Colorado Univ. Press, 1995. P. 393-416.

С.С. УСМАНГАЛИЕВА, Д.У АСЫЛХАНОВ

ДИНАМИКА РАСПРОСТРАНЕНИЯ КЛЕЩА ИКСОДИД НА КРАЯХ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА

В южных регионах республики по исследованиям сезонной динамики клещей установлено, что среди иксодовых клещей особенно распространены виды *H. detritum* (46,4%), *H. marginatum* (52,4%), *H. anatolicum* (43,1%), *H. asiaticum* (44,5%), *H. scupense* (68,6%), *Rh. bursa* (69,3%) и *D. niveus* (83,6%).

S.S. USMANGALIEVA, D.U. ASYLHANOV
**CONTAMINED DYNAMIC TICKS SOUTH REGIONS REPUBLIC
OF KAZAKHSTAN**

South of Kazakhstan and Zhambyl regions most meet kinds of ticks *H. detritum* (46,4%), *H. marginatum* (52,4%), *H. anatolicum* (43,1%), *H. asiaticum* (44,5%, *H. scupense* (68,6%, *Rh. bursa* (69,3%) and *D. niveus* (83,6%).

Усмангалиева Сымбат Сүттібайқызы, ветеринария ғылымдарының кандидаты, ассистент, Алматы қаласы
Асылханов Дархан Уалиевич, ветеринария ғылымдарының магистрі, ассистент, Алматы қаласы.